

ARAPÇA GRAMER YAPISI ÜZERİNE

Batılı dilcilerin *agent* ve *operatör* terimlerini izah etmeye çalıştık. Buradan *operator* teriminin Arapçadaki rütbe, siga, mutabakat, rabt, tadamm, edat, tengîm gibi lafzî makali talik karineleriyle örtüştüğünü söyleyebilir. (قرائن التعليق المقالية اللفظية) terimi ne demek Türkçesini bulalım, Temmam Hassan'a ait olan bu teori için bkz. اللغة العربية 231-205. (معناها ومبناها، ص). Bunlar, muhatabın sözü anlaması için söz sahibinin cümlede oluşturduğu şeylerdir. Bu Arapçadaki amil olgusundan uzak bir anlayıştır.

Belki *agent* teriminin Arapçadaki amil terimine daha yakın olduğunu söyleyebiliriz. Fakat onun sadece müsned ileyh olarak gelmesi ve etken fiillerle kullanılması yönüyle Arapçadaki 'âmil olgusundan ayrılır. Nahivcilerin çoğunluğu, fiili 'âmil, fail ve mefu lü ma'mul olarak kabul ederken, batılı dilciler fâili 'âmil, mefu'l ma'mul olarak adlandırıyorlar. Anlam yönüyle bakıldığında da böyle olması mantıklıdır. Bu anlayış, cümle yapısıyla (syntax) ile anlambilimin (semantics) ortaklaşa hareket etmesine katkı sağlıyor. Arap dilinde, fiillerin anlamları, fâil ve mefu'l bih terimlerinin modern dil araştırmaları ışığından yeni düşünülmesi gereksinimini ortaya çıkarıyor (**Hamîde: 1997: 34**).

Üçüncü bir terime daha işaret etmekte fayda vardır. O da modern dil biliminde, gramatik unsuru (modifier/المقيد النحوي) sınırlayan oluşumlar olarak gösterdikleri alan (scope /المجال terimidir. بكت المرأة في الحمام / The women wept in the bathroom/ Kadın banyoda ağladı cümlesinde, modifier olarak nitelenen öge zarflı kullanım (في الحمام) çekirdek cümleyi (nuclear) (بكت المرأة) sınırlandırır. Yukarıdaki temel cümle, zarflı kullanımla sınırlandırılmıştır. Yan cümle olarak nitelenebilen cümle, ayrı bir cümle bağımsız bir cümle olarak söylenebilir; The woman wept. This happened in the bathroom.

Temel cümlelerin dışındaki tüm oluşumlar ihtiyaridir. Hepsi de gramatik sınırlayıcılar olup alansal (scope) özelliğe sahiptir. Ancak temel cümle zorunlu yapılardır.

Özetlemeye çalıştığımız alan (scope) düşüncesi de Arapçadaki 'âmil olgusuyla açıklanamaz. Temel cümle olarak (المكون النحوي) ifade ettiğimiz şeye Arapçada الكلام (cümle) denir. İbn Cinnî, anlamlı söz olarak tanımlar (**İbn Cinnî, 1971: I/17**). İbn Malik, isnad içeren maksatlı söz olarak tarif eder (**İbn Mâlik, 1990: 3**). Suyuti de benzer bir tanım yaparak, anlamlı bir cümle olmasını yeterli görüp, mefu'l ve benzeri

şeylere ihtiyacı olsa da bu yapıların olmamasını anlamını etkilemeyeceğini söyler (es-Suyûtî, 1327: I/10). Sibeveyhî, müsned ve müsned ileyhi, birbirinden ayrılmayan iki öge olarak tanımlar. Ebu Ali el-Fârisî, bunu الإنتلاف kelimesiyle ifade eder. Cürcâni, الإنتلاف¹ anlamlılık (الإفادة) olarak zikreder. Arap gramerinde temel cümle (المكون) dışındaki mefuller ve diğer cümle unsurları المعلقات veya الفضلات olarak adlandırılmıştır (Hamîde: 1997: 34). Müsned müsned ileyh arapçada birbirini tamamlayan temel iki ögedir (el-Va‘r, 1987: 107).

Batılı dilcilerin, temel yapı (المكون الاجباري) ve serbest yapı (المكون الاختياري) olarak isimlendirdikleri konular Arap dilcileri tarafından da incelenmiştir. Örneğin Cürcâni, mefu‘lün hazfinin cümle yapısını etkilemeyeceğini söyler. Çünkü mefu‘l cümlede temel öge değildir. Fiile eşlik etmesi gerekmez. Örneğin ضربت (dövdüm) cümlesinde mefu‘l zikredilmeyebilir. Fakat gizli ya da açık fâile yer vermek zorunludur. Sibeveyhî, temel ögeler dışındaki ögeleri اللغو kelimesiyle ifade eder (Hamîde: 1997: 37).

Modern dönem dil araştırmalarında geçen operator, agent ve scope gibi terimler Arapçadaki ‘âmil olgusu arasında birtakım benzerliklerden hareketle ‘âmil olgusunu savunmak doğru ve yeterli bir gerek sayılmaz.

Dil bilimin ulaştığı bazı gelişmelerle ‘âmil olgusu örtüşmemektedir. Çünkü ‘âmil sadece lafzî olguları, i‘râb farklılıklarını açıklamak için konulmuştur. İ‘râb Arapçanın anlamı belirlemek için başvurduğu karinelere biridir. Çoğu zaman i‘râb maksûr isimlerde, mankûs isimlerin ref ve cer durumlarında, mütekellim yâ’sının izafeti gibi durumlarda ortaya çıkmaz. Bunların yanında Arapçada merfûluk ve mansubluk durumunda ortak harekeye sahip ögeler vardır. Basit cümle yapısında bile nahivcilerin düştükleri i‘râb tartışmaları, onların bu lafzî karineyi gereğinden fazla önemsediklerinin bir kanıtıdır. Bu bakış açısı onları, cümleyi oluşturan sözcüklerin bir araya gelmesinden doğan anlamı ve farklı amaçları ifade etmek için kullanılan dil yapılarını ötelemelerine sebep olmuştur.

Eleştirilere rağmen ‘âmil olgusu, dildeki yerini korumuştur. ‘Âmilin varlığını kabul etmekle beraber, İbn Cinnî, cümledeki güçlü unsurun, asıl ‘âmilin konuşan olduğunu söyler. Gerçekte, ref, nasb, cer ve cezmin ‘âmili konuşanın ta kendisidir. Konuşanın sözcükleri bir araya getirmesi veya lafzın yeni anlam kazanmasıyla, onu lafzî ve manevî diye ayırdılar (İbn Cinnî, 1971: I/109). İbn Cinnî’den sonra gelen

nahivcilerden bazılarının konuya benzer yaklaşımları vardır. er-Râdî; “bu anlamları ortaya koyan konuşandır. Araç ise ‘âmil olup, onun mahalli isimdir. Bu anlamların işaretlerini bulan konuşanın kendisidir. Fakat nahivciler, araçları sanki bu anlamları bulan gibi kabul ettiler. Böylece araçlar amiller olarak kabul edildi (**İbn Mâlik, t.y: I/25**). İbn Cinnî ve er-Râdî’den önce Ebû İshâk ez-Zeccâc, mübteda’daki âmilin konuşan olduğunu vurgulamıştır (**İbn Yaîş, 2001: I/85**).

Konuşanın bu denli etkin olması düşüncesi, sorunu çözecek bir durum değildir. Çünkü insan konuştuğu dilin kurallarına uymak zorundadır. Burada dil bilimin önemli terimlerinden olan *yeterlilik* (competence) ve *performans* (performance) terimleri ışığında konuşanın rolü açıklığı kavuşturulacaktır. (**Hamîde: 1997: 40**).